

FÓNAI MIHÁLY

ny. egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola

SZABÓ DIÁNA

doktorjelölt, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola

Gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttere és pályaképeinek néhány eleme

A tanulmány a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi hátterét, pályaválasztási és diplomaszerzési motivációit, valamint munkahelyi elvárásait vizsgálja a DPR 2023-as adatainak másodelemzésével. Eredményeink szerint a hallgatók döntéseit egyszerre határozzák meg intrinzik motivumok – a segítő hivatás iránti elköteleződés és a személyes fejlődés igénye – valamint pragmatikus, biztonságorientált tényezők, mint a stabil munkaerőpiaci pozíció és a diploma előnyei. A családi háttér, különösen az apák iskolai végzettsége, erősen strukturálja a motivációs mintákat és a jövőbeli szakmai aspirációkat.

Kulcsszavak: gyógypedagógia szakos hallgatók, társadalmi háttér, pályaválasztási motivációk, diplomaszerzési motivációk, munkahelyi elvárások

Social Background and Career Path Characteristics of Special Education Students

This study analyses the social background, career choice and degree attainment motives, and job expectations of Hungarian special education students using a secondary analysis of the 2023 DPR dataset. Findings show that students' decisions are shaped by both intrinsic motives—commitment to helping professions and personal development—and pragmatic, security-oriented considerations such as labour-market stability and the advantages of having a degree. Social background, particularly fathers' educational attainment, significantly structures motivational patterns and future career aspirations.

Keywords: special education students, social background, career choice motives, degree attainment motives, job expectations

Bevezetés: kutatási háttér és előzmények

Tanulmányunkban a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttérének és pályaképezésének jellegzetességeit elemezzük, néhány területen összevetve a pályakezdő gyógypedagógusokkal. A szakirodalom elemzése alapján készült korábbi írásaink eredményei azt mutatják, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók és a gyógypedagógusok társadalmi háttéré, középiskolai életútja, családjukból hozott mintái jelentős hatást gyakorolnak a pályaképzésre is (Fónai & Szabó, 2024a, 2024b). Szakirodalmi elemzéseink azt mutatják, hogy kevés nemzetközi és magyarországi empirikus kutatás vizsgálta a gyógypedagógusok rekrutációját és pályaképezését.

Az elméleti írások a gyógypedagógia intézményes kérdéseivel, az iskolai integráció és inklúzió kérdéseivel foglalkoznak, valamint a pályakezdők beilleszkedésének és mentorálásának a helyzetét vizsgálják (Billingsley, 2004; Kleinlein & Jovanović-Milanović, 2024). A gyógypedagógus tanárok esetében a pályaválasztás, a pályán maradás és a pálya elhagyás témáit elemzik. Ennek kapcsán kerültek sorra empirikus kutatások, melyek például a pálya elhagyás okait vizsgálják, a szakma társadalmi státuszának különböző aspektusai kontextusában (például a jövedelmet, a presztízt, a hivatáshoz kapcsolódó motivációkat). A pályán maradást a gyógypedagógusok intrinzik motivációi, munkahelyi szakmai támogatása és a mentorálás segíti, a státuszmutatók inkább gyengítik.

A gyógypedagógusokra és gyógypedagógia szakos hallgatókra irányuló kutatások eredményei szerint egy, alapvetően „női” hivatásról van szó, akik körében nagyon magas az első generációs hallgatók aránya (Lannert, 2021; Saiyam et al., 2024). Pályaképzésük sajátos vonása, hogy ismerik a szakma társadalmi státuszának a jellemzőit, például az alacsony jövedelmet és presztízt, ennek ellenére választják azt, a hallgatók és a már pályán lévők is, igaz, a már dolgozó gyógypedagógus egyötöde váltana szakmát vagy munkahelyet, és ennek oka részben az alacsony társadalmi státusz (Fónai & Szabó 2024a, 2004b). A pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttérének és szakmai helyzetének az elemzése számos közös problémára és összefüggésre világítanak rá, függetlenül a regionális különbségektől. Saiyam et al. (2024), Billingsley (2004), Kleinlein és Jovanović-Milanović (2024), valamint Lannert (2021) egyaránt hangsúlyozzák a társadalmi háttér, a munkahelyi támogatás és a mentorálási rendszerek kulcsszerepét a pályakezdő gyógypedagógusok szakmai elégedettségében és hosszú távú pályán maradásában.

A részben a gyógypedagógia szakos hallgatók, részben a már dolgozó gyógypedagógusok szakmai életútját elemző vizsgálatok jelentős mértékben a tanárok helyzetét vizsgáló kutatások részeként jelennek meg. A hazai, kevés számú empirikus kutatás a gyógypedagógusok demográfiai összetételére (például a nők arányára) és a szakmával összefüggő elvárásaikra és a pályaelhagyás okaira fókuszál, a továbbiakban ezek néhány eredményét foglaljuk össze (részletes elemzésüket lásd: Fónai & Szabó, 2004b; Fónai & Szabó, 2005).

A közelmúlt legátfogóbb empirikus kutatására 2005-ben került sor. Balázs és Bass a gyógypedagógusok demográfiai hátterét, pályaválasztási motivációit, az életpálya-és munkahelytörténetet, valamint a családi változásokat vizsgálta (Balázs & Bass, 2005). A három életkori kohorszot átfogó kutatás során 534 fő válaszoló adatait dolgozták fel. Az eredményeket befolyásolta, hogy ekkor még csak a „Bárczin” folyt gyógypedagógus oktatás¹, ennek a hallgatók összetételére, majd a végzés utáni elhelyezkedésére volt nagy hatása, ám ebben is nagy változások történtek, hisz 1979-ben még a hallgatók fele, 2005-ben már csak egyharmada (32%) volt budapesti származású. A nők aránya 2005-ben 91% volt, ami a szakma „elnőiesedését” mutatja (a gyógypedagógia képzés során a kezdetektől meghatározó volt a nők aránya, azaz nem arról a jelenségről van szó, amikor egy szakmában a korábbi férfi dominancia változik meg, és csökken a férfiak aránya). A pályaválasztás motívumai között fontos szerepe volt az érintettségnek és a korai elköteleződésnek a „hivatás” mellett. A jelentkezők 15%-ának a családjában élt fogyatékos személy. A jelentkezés legfőbb motivációja a „hivatás” volt, a nappali tagozaton végzettek esetében 35,6%, a levelezőn végzettek esetében 32,0%, emellett még a „szakos érdeklődésnek” volt nagyobb szerepe (13,3%, illetve 5,2%). A végzett gyógypedagógusok zöme (82,5%) a szakmában helyezkedett el, ami magas arány, ennek ellenére csak egyötödük (19,4%) válaszolta azt, hogy az elképzelései szerint sikerült elhelyezkednie. A pályakezdők körében megfigyelhető „kapunyitási pánik” (Molnár, 2014), ami jelentős mértékben a beilleszkedés, az elvárások és a tényleges helyzet ellenmondásaiból is fakad, a gyógypedagógusok körében is jelentkezett. Az első munkahellyel való elégedetlenség fő okai a munkahelyi vezetéssel való kapcsolat (25,1%), a munkahely rossz anyagi ellátottsága (25,1%), szaktudásuk hiányossága (17,8%), és munkatársaik szaktudásának a hiányossága (12,7%) volt (Balázs & Bass, 2005; Fónai & Szabó, 2024b; Fónai & Szabó, 2005).

A gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi hátterét kevés kutatásban vizsgálták. A hallgatók társadalmi helyzetét közvetetten jelző mutatót, a hátrányos helyzetért igényelt többletpontot vizsgálta Hegedűs (2015). Nappali tagozatos képzésen a gyógypedagógusok 9,1%-a vett igénybe hátrányos helyzetért többletpontot, míg levelező tagozatos képzés esetében 1,8%, az összes hallgató esetében a megfelelő mutató 5,6%, illetve 1,4%, azaz megállapítható, hogy a vizsgált hallgatói adatbázis átlagához képest a gyógypedagógiára felvett hallgatók hátrányosabb helyzetűek voltak (Hegedűs, 2015; Fónai & Szabó, 2025).

1 A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (ezt a megnevezést 1972-ben kapta) jogelőd intézményében 1900-ban indult a képzés, amely kis megszakítással azóta is folyik. Maga a nappali tagozatos szakos képzés 1963-ban indult. A gyógypedagógiai képzések mellett 1972-től szociális szervező képzést is indítottak. 1992-ben új reformtantervet léptettek életbe. 2000-től a főiskola az ELTE karaként működik, 2009-től egyetemi karként. A névadó Bárczi Gusztáv 1942-ben lett a főiskola vezetője, ahol 1962-ig dolgozott. Forrás: <https://barczi.elte.hu/content/tortenet.t.1099?m=10>

Több szak hallgatóinak társadalmi hátterét és a pályaválasztás motivációit elemezte 2017/18-ban és 2018/19-ben a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán Pető és Hegedűs (2021). Mintájukba 323 hallgató került. A szakválasztásra 11 állítással kérdeztek rá egy négyfokozatú skálán, a gyógypedagógia szakosok leginkább tudásuk gyarapítását, a könnyű elhelyezkedést, az elismert foglalkozást és a jól jövedelmező állást emelték ki a másik két szakhoz képest, ami azt mutatja, hogy a pályaválasztás során jól ismerték a szakma kedvező munkaerőpiaci pozícióját. Ezt a pozitív szakmaképet mutatja az is hogy a hallgatói klaszterek alapján az életpályaépítők és a piac-orientáltak közé kerültek (Pető & Hegedűs, 2021; Fónai & Szabó, 2024a; Fónai & Szabó, 2025).

Hegedűsné szakirodalmi elemzésének az eredményei, és saját interjú kutatásának a tapasztalatai azt mutatják, hogy a pedagógusok és a logopédusok pályamotivációja negatív irányba változott, az alacsony bérek, a gyenge karrierlehetőségek és az ezek miatt észlelt alacsony társadalmi megbecsültség miatt, ami befolyásolta a belső motivációk, például a segíteni akarás hatását is (Hegedűsné, 2023). Tóthné és Konczos (2023) empirikus vizsgálatukban 73 logopédust kérdeztek meg, akik 2018 és 2022 között szereztek meg diplomájukat. Jelentős különbség van abban, hogy mennyire érzik jól magukat munkahelyükön, és az anyagi, valamint a társadalmi megbecsültség érzete között; miközben csak 15%-uk érzi magát nem jól, vagy csak kismértékben nem jól, 74%-uk egyáltalán nem elégedett az anyagi megbecsültséggel, és 56%-uk érzi azt, hogy egyáltalán nem becsülik meg őket társadalmilag (Tóthné & Konczos, 2023; Fónai & Szabó, 2025).

A Diplomás Pályakövető Rendszer (továbbiakban DPR) 2021-es és 2023-as adatbázisainak másodelemzése a szakirodalomhoz hasonló eredményeket hozott, néhány területen pedig az elemzés tényfeltáró jellege miatt a hazai kutatásokhoz képest új, *országosan reprezentatív eredményeket tudunk megfogalmazni* (Fónai & Szabó, 2024b; Fónai & Szabó, 2025). Eredményeink alapján a pedagógusképzési terület átlagához viszonyítva a gyógypedagógia szakos hallgatók és a pályakezdő gyógypedagógusok *inkább középosztálybeli származásúak, mint a többi tanári szakma hallgatói és gyakorlói*. Ez összefügghet a gyógypedagógiai képzés történeti jellegzetességeivel (Závoti 2023), és a szakma hagyományosan városi rekrutációjával (Balázs & Bass, 2005), valamint tartósan kedvező munkaerőpiaci pozícióival is. A társadalmi háttér esetében megfigyelhető, hogy az apák iskolai végzettsége hasonló a többi tanár szakma hasonló mutatójához, ugyanakkor lényegesen alacsonyabb, mint az összes képzési terület átlaga. Az anyák iskolai végzettsége azonban magasabb a gyógypedagógusok körében, mint a pedagógusképzési területen, és magasabb a szerkezetváltó középiskolákból érkezők aránya is. Ezek alapján fogalmaztuk meg, hogy a gyógypedagógusok „hozott” társadalmi státusza családi és iskola hátterüket tekintve magasabb, mint a többi pedagógusé (Fónai & Szabó, 2025).

A gyógypedagógia szakos hallgatók a szak választását illetően sokkal elkötelezettebbek a többi hallgatóhoz képest, hisz számukra legfontosabb maga a szakma, a

szakterület, melyet kedvelnek. Ez a hivatással való korai elköteleződést jelent, az intrinzik motivációkban különösen (Paksi et al., 2015a). Ugyanakkor a hallgatók már a pályaválasztáskor jól ismerték a gyógypedagógus szakma kedvező munkaerőpiaci pozícióit, így esetükben ez az extrinzik motiváció is nagy súllyal esett latba. A gyógypedagógus szakma helyzete sok szempontból eltér a többi tanár szakma helyzetétől, ennek egyik területe a nagy kereslet a szakmára. A „kereslet” ellenére azonban a professzió tényleges státusza, munkakörülményei, a befutható karrierutak, a presztízs, az elérhető jövedelem már kevésbé voltak kedvezőek a DPR adatfelvételek idején a válaszoló hallgatók és frissdiplomások szerint (holott ekkor már ismert volt a pedagógus bérek emelésének az ütemezése). Ezt igazolják a munka összetevőivel való elégedettség eredményei is. A pályakezdő gyógypedagógusok munkájuk hasznosságát, a másoknak való segítséget, az autonómiát, a munka érdekességét, a csapatmunkát és az állásuk biztonságát fontosnak látják, egyúttal elégedettek is azokkal, miközben a presztízzsel, jövedelemmel, a teljesítmény elismerésével, a munkakörülményekkel, a munka és a magánélet összehangolásával, az előrejutási lehetőségekkel elégedetlenek, ami hosszabb távon hozzájárulhat a hivatás általános státuszának a csökkenéséhez (Fónai & Szabó, 2024b; Fónai & Szabó, 2025).

A pályaválasztással és a szakmai jövőképpel összefüggő elméleti és kutatási előzmények

Ahogy azt megfogalmaztuk, tanulmányunk célja a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi hátterének, szak-és pályaválasztásának, a diplomához fűződő elvárásainak a bemutatása és elemzése. A gyógypedagógusok pályaképének, professzióképének az elemeit, akárcsak a társadalmi hátterük jellegzetességeit, kevés empirikus kutatás vizsgálja. Eddigi tanulmányainkban elsősorban a gyógypedagógusok társadalmi hátterére, egyetemi pályafutására és a munkaerőpiacra történő belépésre fókuszáltunk.

A *pályaválasztási elméletek* története Frank Parsons trait – factor elméletétől (Parsons, 1909) húzódik több irányzaton és teoretikuson át a fenntartható karrier elméletéig (de Vos & Heijden, 2015). Ebben a sorban található Holland RIASEC modelljét (1997), mely máig az egyik legszélesebb körben használt érdeklődés- és pályaválasztási keret, valamint Super életút és életciklus elméletét (1980). Jelen írásunkban a pályaválasztási motívumokra és azok sorrendjére fókuszálunk. A szakirodalom elemzése alapján a motívumok sorrendje a következő (Haase, 2013; Paksi et al., 2015a, 2015b; Fábri & Roberts, 2004; Sekhar et al., 2013;)

- érdeklődés és képességek,
- értékek és önmegvalósítás,
- munkaerőpiaci lehetőségek és presztízs,
- anyagi szempontok,
- családi és társadalmi elvárások,

- környezeti hatások és lehetőségek,
- tanulmányi eredmények és előfeltételek,
- inspiráló példaképek, minták,
- életstílus és munka–magánélet egyensúly,
- véletlenek, lehetőségek

Az Eurostudent (Hauschildt et al., 2024) és Eurograduate (Meng et al., 2020) adatfelvételek alapján Nyugat-Európában „önmegvalósítás-központú logika”, Közép-Európában „biztonság- és piacorientált logika” érvényesül a pályaválasztás során.² Nyugat-Európában a döntést elsősorban intrinzik tényezők vezérik: az önmegvalósítás, az érdeklődés és a képességek illeszkedése. Ezt követik a munka–magánélet egyensúly és a szakmai értékek. A külső tényezők – mint az anyagi biztonság vagy a presztízs – inkább másodlagosak. Közép-Európában ezzel szemben a döntéseket pragmatikus tényezők dominálják: munkaerőpiaci kilátások, anyagi biztonság, társadalmi presztízs. Az érdeklődés és a személyes önmegvalósítás fontos, de inkább a „második körben” kerül elő. Ez a mintázat jól tükröződik az Eurostudent és Eurograduate kutatásokban, ahol a közép-európai hallgatók jóval gyakrabban jelölik első helyen a gazdasági szempontokat, mint nyugat-európai társaik. Szűkebben a tanári pálya választását olyan motívumok alakítják, mint a társadalmi hasznosság, és a gyermekekkel való munka iránti elkötelezettség. Ennek mérését a FIT-Choice modell alkalmazásával végzik. Egyes tanulmányok szerint a női tanárjelöltek nagyobb hangsúlyt fektetnek a társadalmi hasznosságra és a gyermekekkel való munkára, míg a férfiak inkább a karrierlehetőségeket és a munkahelyi stabilitást értékelik. Úgy tűnik, hogy a tanári pályákat választókat inkább intrinzik tényezők motiválják, és fontos számukra a társadalmi hasznosság – ez modifikálhatja a magyar gyógypedagógia szakos hallgatók pályaválasztási motívumait, hisz a közép-európai térségre inkább jellemző pragmatikus tényezők mellett vagy helyett a hasznosság, segítség, a gyerekekkel törődés motívumai lesznek fontosabbak.

A pálya-és szakkiválasztás mellett vizsgáltuk azt is, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók *miért akarnak diplomát*. A kérdésnek több magyarázó elmélete van. A *közgazdasági elméletek* közé tartozik a humán tőke (Becker, 1993) és a szelektációs jelzés elmélet (Spence), a *szociológiai és kulturális megközelítésekhez* a kulturális tőke (Bourdieu) és a kredencializmus elmélet (Collins) tartozik, a *pszi-*

² Az OECD vizsgálatok és jelentések a pályaválasztás, illetve a jövőre vonatkozó, pl. a munkára vonatkozó elvárások esetében nem foglalkoznak a pályakezdő diplomások elvárásaival, inkább koncentrálnak (általában a fiatalok körében) a munkaerőpiaci átmenetre, ennek keretében a friss diplomások munkaerőpiaci be-és elhelyezkedésére. A 2025-ös „The State of Global Teenage Career Preparation” jelentés vizsgálja a fiatalok pályavárározásait és elvárásait, melyek jellemzője a bizonytalanság, az elvárások és a realitások eltérése, a hiányzó karrierorientáció, továbbá a társadalmi háttér erősebb hatása az iskolai teljesítménynél. Ezek a jelentések nem tartalmaznak elemzéseket a regionális eltérésekre.

chológiai és életpálya értelmezésekhez az önmegvalósítás elmélet, a karrieradaptivitás elmélete (Savickas) és a motivációs kutatások tartoznak, és viszonylag heterogén csoportot alkotnak a *mobilitási és összehasonlító kutatások és elméletek*. Figyelembe véve az empirikus kutatási eredményeket is, azt lehet mondani, hogy az érintettek a következő motivációk miatt akarnak diplomát szerezni meg kell jegyeznünk, hogy a diplomaszerezéshez fűződő elvárások és motívumok szoros kapcsolatot mutatnak a szak/pályaválasztás motívumaival, és ahogy látni fogjuk, a munkához fűződő elvárásokkal is:

- gazdasági előnyök (jövedelem, állásbiztonság),
- társadalmi státusz és mobilitás (presztízs, elismerés),
- kulturális értékek és elvárások (család, közösségi normák).
- személyes fejlődés és identitás (önmegvalósítás, érdeklődés),
- strukturális kényszer (diploma-infláció, munkaerőpiaci belépő)

A magyar szakirodalom/empirikus kutatások eredményei alapján a hallgatók a következő dolgok miatt akarnak diplomát:

- elsődleges motivációk: munkaerőpiaci előny, anyagi biztonság, társadalmi státusz (Garai, et al., 2010; Berács, Hrubos & Temesi, 2011; Hrubos, 2012; Engler, 2013; Veroszta, 2014; Székely & Szabó, 2016; Kun, 2018)
- másodlagos motivációk: önmegvalósítás, személyes fejlődés, networking (Hrubos, 2006; Veroszta, 2015; Székely & Szabó, 2017).

A magyar hallgatók motivációs mintázata sokkal inkább a Közép-európai pragmatikus logikába illeszkedik, kevésbé az önmegvalósítás-központú nyugati modellbe (a pályaválasztási motivációknál is hasonló jelenség érvényesül).

Az, hogy a végzés után mit tartanak fontosnak egy állás esetén az aktív hallgatók és a frissdiplomások, szorosan összefügg azzal is, hogy mi befolyásolta a pályaválasztásukat, és mit várnak a diplomától. Ezt a területet számos empirikus kutatás vizsgálja, ezek egy része nemzetközi összehasonlító kutatás (OECD, Eurostudent, és Eurograduate kutatások), egy része nemzeti vizsgálat (pl. a magyar DPR). Emiatt a fiatalok elvárásai jól ismertek a szakirodalomban. Lássuk a listát, hogy mi lehet fontos egy állásnál (a lista bővíthető, pl. a nemzetközi és mobilitási lehetőségekkel, a munkahelyi környezettel és kapcsolattal):

- munkahelyi autonómia
- munkahelyi biztonság
- lehetőség új dolgok megtanulására
- magas kereset
- új kihívások
- karrierlehetőségek
- társadalmi státusz
- esély arra, hogy valami hasznosat tegyen a társadalom számára
- munka és magánélet egyensúlya

Az egyes tényezők helyezése országonként és társadalmi háttér szerint változik, hasonlóan a diplomához fűződő elvárásokhoz. Így például Közép-Európában erősebb a biztonság és jövedelem súlya, Nyugat-Európában és Észak-Európában hangsúlyosabb az önmegvalósítás és a rugalmasság.

A fenti elméleti megközelítések és korábbi kutatási tapasztalatok fényében vizsgálatunk célja az volt, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttérét, pályaválasztási és diplomaszerezési motívumait, valamint az állással kapcsolatos elvárásait a DPR 2023-as adatainak másodelemzésével feltárjuk, és összevessük a szakirodalomban leírt nemzetközi és hazai mintázatokkal.

Módszer és minta

Tanulmányunkban a Diplomás Pályakövető Rendszer (továbbiakban DPR) 2023-as aktív hallgatói adatbázisát elemezzük. A DPR adatfelvételek keretében az érintett populációk átlagosan 8-10%-a válaszol a megkeresésekre – az Oktatási Hivatal az alapsokaság ismeretében súlyozza a kialakult mintákat

Az elemzett aktív hallgatói lekérdezésre 2023 tavaszán került sor, ekkor összesen 218 396 fő tanult alap-, mester és osztatlan képzésben. Az adatfelvétel eredményeként kialakított tisztított adatbázis elemszáma 29210 fő, közülük *gyógypedagógia szakos hallgató 888 fő* volt, 812 fő alapszakos, és 76 fő mesterszakos hallgató – az eredmények az előadásban erre a mintára vonatkoznak.

Tanulmányunk fő limitációja, hogy 2016 után a szakok elemzési lehetősége korlátozott, a vonatkozó szabályozás (GDPR) alapján a DPR adatbázisa *nem tartalmaz nyilvánosan elérhető intézményi és szakokra vonatkozó adatokat*. Jelen tanulmányunkhoz elkülönített adatbázisok álltak rendelkezésünkre az Oktatási Hivatal engedélye alapján (vagy csak a gyógypedagógus hallgatók, vagy csak az összes aktív hallgató adatai), ezért az elemzés és összehasonlítás lehetőségei korlátozottak (pl. az alkalmazható sokváltozós elemzéseket illetően). Az elkülönített adatbázisok miatt például a szülők iskolai végzettsége esetén nem lehet a teljes mintára (válaszolók aktív hallgatókra) és benne a gyógypedagógus hallgatókra vonatkozó keresztábra elemzést végezni, csak a külön minták alapmegoszlásait és skála átlagait lehet összevetni. A tanulmányban az adatbázis limitációi miatt csak a gyógypedagógusok almintájában tudtunk faktorelemzést végezni.

Kutatási kérdéseink az előbbieken vázolt szakirodalmi és kutatási előzmények alapján a következők:

A gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttere mennyiben felel meg a pedagógiai képzési terület átlagának?

A szakválasztást mennyiben határozzák meg az altruista és a biztonságra törekvő motívumok?

Mennyire érvényesülnek az önmegvalósítással összefüggő motívumok a gyógypedagógia szakos hallgatók diplomához fűződő elvárásaiban?

Érvényesül-e a gyógypedagógia szakos hallgatók körében az álláshoz, munkához fűződő elvárások esetében a „biztonság kontra önmegvalósítás” kettősége?

Eredmények

A gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttere

Jelen tanulmányunk eredményei a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi hátterét és felsőoktatási státuszát illetően nem térnek el korábbi tanulmányaink eredményeitől (Fónai & Szabó, 2024b; Fónai & Szabó, 2025), így csak összefoglaljuk főbb megállapításainkat. A hallgatók nemek szerinti megoszlását tekintve extrém magas a nők aránya (97,8%), ami csaknem kétszer magasabb, mint a 2023-as DPR adatfelvétel aktív hallgatói átlaga (57,6%), és lényegesen magasabb, mint a pedagógiai képzési terület megfelelő mutatója (80,2%). Ez a mutató magasabb, mint amit Balácsi és Bass kutatási eredménye (91%); ez azt mutatja, hogy a gyógypedagógiai szakma évtizedek óta „női” szakma. A társadalmi háttér közvetlen mutatója, hogy a hallgatók milyen típusú középiskolában végeztek, tekintettel a magyar közoktatás szelektív jellegére (Csapó et al., 2008). A pedagógiai képzési terület jellegzetessége, hogy az összes képzés területhez képest a hallgatók relatív többsége négyosztályos gimnáziumból érkezett (47,9%), és jelentős a technikumot (szakközépiskola, szakgimnázium) végzett hallgató aránya (21,8%). Ehhez képest az ugyancsak a pedagógiai képzési területre tartozó gyógypedagógia szakos hallgatók között magasabb a négy osztályos (48,8%) és nyelvi előkészítő osztályokból érkezett hallgatók aránya (18,3%), ugyanakkor lényegesen alacsonyabb az összes hallgatóhoz képest a hat és nyolcosztályos gimnáziumban végzetek aránya (12,8%, illetve 19,3%). A középiskola típusa is jelzi, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók családjának társadalmi státusza magasabb, mint a pedagógiai képzési terület hallgatóinak a társadalmi státusza, ezt támasztják alá a szülők iskolai végzettségének a mutatói is (1. táblázat)

1. táblázat: *A szülők legmagasabb iskolai végzettsége a hallgatók 14 éves korában*

	Apák			Anyák		
	gyógypedagógia szakos hallgatók	pedagógia képzési terület hallgatói	összes képzési terület átlaga	gyógypedagógia szakos hallgatók	pedagógia képzési terület hallgatói	összes képzési terület átlaga
Legfeljebb nyolc általános	3,6	4,8	3,8	4,8	6,2	3,9
Szaktudományképző, szakiskola	28,2	32,9	23,0	16,9	17,3	11,9
Érettségit adó középiskola	34,1	29,5	29,1	34,4	35,3	33,3
Főiskola, egyetem	31,3	29,5	41,0	43,2	40,0	49,8

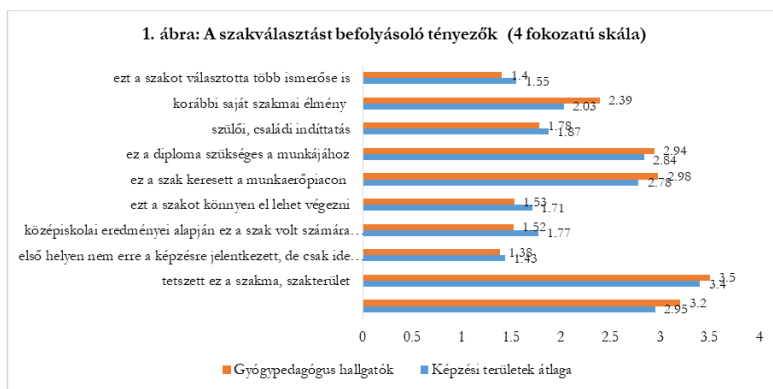
Nem tudja, nem ismerte, nem élt	2,8	3,4	3,1	0,7	1,1	1,1
Elemzszám, fő	857	1132	9654	857	1131	9666

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Az összes képzési terület átlagához képest a gyógypedagógia szakos hallgatók szüleinek az iskolai végzettsége alacsonyabb, ugyanakkor magasabb, mint a pedagógiai képzési terület hallgatóinak az átlaga. Korábbi elemzéseink alapján emiatt állítottuk azt, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók középosztálybeli családokból érkeznek a felsőoktatásba, különösen az anyák iskolai végzettsége alapján. Mivel a nők iskolai végzettsége a teljes népességben is magasabb, mint a férfiaké, a hatásuk gyermekeik iskolai végzettségére és továbbtanulási útjaira megnőtt az elmúlt két évtizedben. Az anyák iskolai végzettsége, bár évtizedes mintákat követ, különösen a középfokú végzettség területén, sokkal magasabb az összes hallgató esetében, mint az apáké, és ez a tendencia a gyógypedagógia szakos hallgatók körében is megfigyelhető. Ez arra utal, hogy a nők iskolai végzettsége generációs hatással bír a felsőoktatási részvételre, és kulcsszerepet játszik a gyógypedagógus-professzió társadalmi reprodukciójában. A diplomás szülők hatása a családi mintákat illetően is fontos, a szülők és a nagyszülők között a hasonló végzettségűek arány magasabb a gyógypedagógia szakos hallgatók körében, mint az összes hallgató esetében (gyógypedagógia szakos hallgatóknál szülők és nagyszülők esetében 9,5%, az összes hallgató körében 6,0%, csak a szülők között 17,1% illetve 11,3% a hasonló végzettségűek aránya).

A szakválasztás motívumai

A szakválasztásra/pályaválasztásra ötfokozatú Likert-skálával kérdeztek rá a DPR adatfelvétel során. A gyógypedagógia szakos hallgatók választásai lényegesen eltérnek az összes hallgató (képzési területek átlaga) választásaitól (1. ábra)

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

A diplomaszerzési motívumokhoz képest a gyógypedagógia szakos hallgatók a szak választását illetően sokkal elkötelezettebbek a többi hallgató képest. A szakma kedveltsége mellett a határozott elképzelés (hogyan mit várnak a szakmától) is szerepet játszott a szak/szakma választásában, ennek rendelik alá a diploma fontosságát is, ugyanakkor azt is érzékelik, hogy a szakma keresett a munkaerőpiacon, és nem elhanyagolható a saját korábbi szakmai élmények hatása sem. Bár a szakválasztásra vonatkozó kérdések listája eltér a pályaválasztási vizsgálatok során alkalmazott kérdésektől, a magyarországi gyógypedagógus szakos hallgatók szakválasztási (pályaválasztási) motívumai inkább a nyugat-európai mintákat követik (itt: tetszett a szakma, határozott elképzelése volt, korábbi saját élmény), ugyanakkor ezt „színezi”, hogy pragmatikus tényezők is nagy szerepet játszottak a döntésben, pl. keresett szak, a diploma szükséges a munkájához. A gyógypedagógia szakos hallgatók választásai a tanár szakok választásához hasonló, hisz abban nagy szerepet kap a szakma szeretete.

A szakválasztásra vonatkozó kérdéseket főkomponens eljárással négy faktorba soroltuk: *elérhető szak, határozott elképzelés, jó pozíciójú szak és korábbi szakmai élmény* (KMO: 0,792, sign. ,000, magyarázott variancia 69,5%). A kialakított faktorokkal elvégzett ANOVA elemzések leginkább az anyák iskolai végzettsége és a munkarend (tagozat) esetében mutatnak szignifikáns különbségeket (a nemi hovatartozás nem gyakorol szignifikáns hatást, a diplomaszerzés motívumai és az álláshoz fűződő elvárások esetében sem, ezt a minta összetétele magyarázza). A középiskola típusa az „elérhető szakra” és a „korábbi szakmai élményre” gyakorol szignifikáns hatást. Az elérhető szak esetében a középiskola típusának van lineáris hatása, az figyelhető meg, hogy a „szervezetváltó” iskolákból érkezők tartják a gyógypedagógiát „elérhető” szaknak. A „korábbi szakmai élménynek” viszont a technikumból érkező hallgatók tulajdonítanak nagyobb jelentőséget. Az apák iskolai végzettsége csak az „elérhető szak” faktor esetén szignifikáns, az összefüggés/hatás lineáris, az apák magasabb iskolai végzettsége hat a szak „elérhetőségére” (magasabb végzettségű apák gyerekei inkább tartják elérhetőnek a szakot). Az anyák iskolai végzettsége, ahogy jeleztük, több faktor esetében gyakorol szignifikáns hatást (2. táblázat).

A DPR adatbázis másodelemzésének skálaátlagai és faktorstruktúrái alapján a magyar gyógypedagógia szakos hallgatók motivációs szerkezete jobban illeszkedik a „pragmatikus logikához” (elérhető szak, jó pozíciójú szak), míg az önmegvalósításhoz kapcsolódó intrinzik motívumok (határozott elképzelés, tudás elmélyítése) kevésbé dominánsak. Ez a mintázat empirikus alátámasztását adja annak a szakirodalmi dichotómiának, amely Közép-európai hallgatókat inkább a biztonság- és piacorientált, a Nyugat-európai hallgatókat pedig az önmegvalósítás-orientált pályaválasztási logikával írja le. (Haase, 2011; Sekhar et al., 2013)

2. táblázat: *A szakválasztás indítéka, az anya iskolai végzettsége szerint (ANOVA elemzés, faktor szóró átlagok)*

		Legfeljebb 8 általános	Szaktanárs- képző	Érettségi	Főiskola, egyetem	Sig.
Elérhető szak	Átlag	-,410	-,161	-,340	,316	,000
	N	21	45	98	131	
	Szórás	,614	1,019	,671	1,127	
Határozott elkép- zelés	Átlag	,431	,074	,142	-,171	,038
	N	21	45	98	131	
	Szórás	1,132	,850	,993	1,033	

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Az anyák iskolai végzettségének a hatása a szak elérhetősége és a szakkal kapcsolatos elképzelések esetében szignifikáns (a táblázatban csak a szignifikáns eredményeket közöljük, a továbbiakban is). Úgy tűnik, az anyák a „biztonsági játékra” és az elképzelés határozottságára, azaz a korai szakmai elköteleződésre hatnak leginkább, ez ugyancsak egy összetett motívumrendszerre utal, a biztonság és a korai elköteleződés fontosságát illetően. Mivel mindkét szülő esetében szignifikáns a szak „elérhetősége”, és arra a szülői iskolai végzettség lineáris hatást gyakorol, a gyógy-pedagógia szak rekrutációja szempontjából a szülők iskolai végzettségének a hatása és a szak elérhetőségére meghatározónak tűnik, ezt a szülők iskolai végzettségének a kompozíciója is alátámasztja. A „határozott elképzelés” mögött egy csaknem lineáris fordított összefüggés látszik érvényesülni, a szak választására ebben a kontextusban az alacsonyabb szülői iskolai végzettség hat, ami a szakmához kapcsolódó szülői motivációkat jelzi. Ezt részben alátámasztja a családi minta hatása (3. táblázat).

3. táblázat: *A szakválasztás indítéka, hasonló végzettségű és hasonló területen dolgozó családtag szerint (ANOVA elemzés, faktor szóró átlagok)*

		Szülő és nagyszülő	Csak szülő	Csak nagyszülő	Tágabb csa- ládi körben	Nincsen	Sig.
Elérhető szak	Átlag	,259	,581	-,282	-,064	-,159	,000
	N	19	38	9	67	169	
	Szórás	,984	1,299	1,018	,845	,911	
Jó pozíciójú szak	Átlag	,471	-,159	-,708	,069	,020	,037
	N	19	38	9	67	169	
	Szórás	,784	,966	1,305	,864	1,033	
Korábbi szakmai élmény	Átlag	-,466	,045	,578	,163	-,069	,039
	N	19	38	9	67	169	
	Szórás	,870	1,009	,734	,867	1,035	

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Az elérhető szakot leginkább a szülői hatás látszik alakítani. A jó pozíciójú szak esetében általánosabb családi minta figyelhető meg, ami nagyon fontos a professzió megítélése és a szakmai szocializáció szempontjából, hisz ahol erős a családi minta hatása, ott a hallgatók magát a professziót is kedvező helyzetűnek látják. Ugyanakkor nehezen magyarázható a családi hatások és a korábbi, saját szakmai élmények összefüggése, bár a keresztábra elemzés is azt mutatja, hogy a relatíve jelentős családi hatás is csak a hallgatók kisebb részét érinti.

Az egyetemi státusz (tagozat és finanszírozás) is jelentős hatást gyakorol a szak választására. A finanszírozás (állam ösztöndíjas, önköltséges) a szak elérhetősége és a korábbi szakmai élmények hatása esetén szignifikáns, az állami ösztöndíjas hallgatók látják elérhetőnek a szakot, ugyanakkor a korábbi szakmai élmények hatását az önköltséges hallgatók emelik ki. A képzés munkarendje (tagozat) minden faktor esetében szignifikáns hatású (4. táblázat).

4. táblázat: *A szakválasztás indítéka, a képzés munkarendje (tagozat) szerint (ANOVA elemzés, faktor szóró átlagok)*

		Nappali	Részidős (levelező, esti, távoktatás)	Sig.
Elérhető szak	Átlag	,299	-,352	,000
	N	171	145	
	Szórás	,976	,911	
Határozott elképzelés	Átlag	-,211	,249	,000
	N	171	145	
	Szórás	1,40	,890	
Jó pozíciójú szak	Átlag	-,109	,128	,035
	N	171	145	
	Szórás	,930	1,065	
Korábbi szakmai élmény	Átlag	-,329	,388	,000
	N	171	145	
	Szórás	,899	,975	

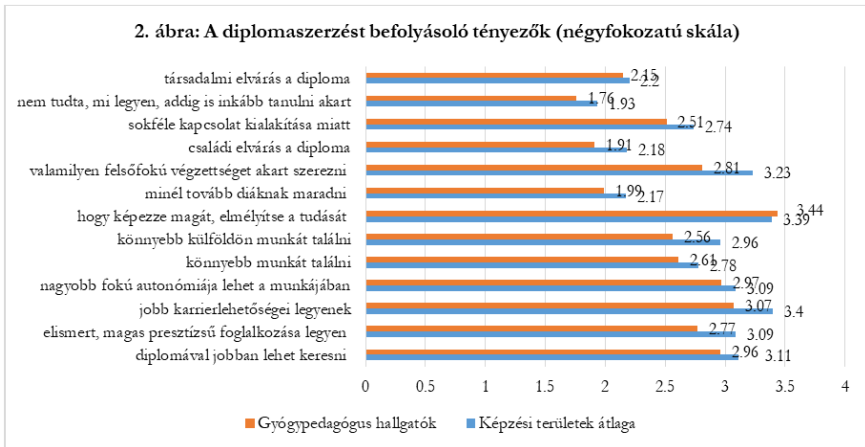
Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Meglepő, hogy a nappali tagozatos hallgatók csak a szak elérhetőséget ítélik meg kedvezőbbben, mint a levelező tagozatosok, akiknek az elképzelési határozottabbak, a szakot inkább tartják jó pozíciójúnak, és esetükben jellemző a korábbi szakmai élmények hatása a szak/pályaválasztásra. Ez komoly jelzés a felsőoktatási intézményeknek, hogy (bár a „részidős” képzés aránya csökken a felsőoktatásban), más „beiskolázási” stratégiát kell alkalmazni a két munkarend potenciális hallgatói körében. A levelező munkarend pragmatikusabb motivációs szerkezetet mutat, amelyet a korábbi szakmai tapasztalat és a munkaerőpiaci racionalitás vezérel. Ez összekapcsolható a „második esély” típusú felsőoktatási funkcióval (Bajusz, 2019). A levelező munkarendben tanulók jelentős része olyan munkakörben dolgozik, ami kapcsolódik a tanulmányaikhoz, így esetükben a határozott elképzelés és a

szakmai élmények hatása a végzett munkával kapcsolatos, akár a szak pozíciójának a megítélése (lásd pl. Fónai & Csonka, 2023).

A diplomaszerzés motívumai

Ahogy arra utaltunk, a pályaválasztás és diplomaszerzés motívumai, összetevői között szoros kapcsolat van (ezek összefüggésben vannak a munkához/álláshoz kapcsolódó motívumokkal, tényezőkkel is) (2. ábra).

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

A gyógypedagógia szakos hallgatók diplomaszerzési motivációi lényegesen eltérnek a „képzésterületi átlagtól”, azaz az összes aktív hallgató választásaitól. A preferenciák tendenciái hasonlóak, leginkább a tudás elmélyítése, maga a felsőfokú végzettség és a jobb karrierlehetőség motiválja őket. A legtöbb területen választásaik alacsonyabb értékeket mutatnak, kivéve a képzést és a tudásuk elmélyítését – ez nagyon karakteres különbség a képzési területek egészéhez képest. A diplomához fűződő elvárások és motivációk listája közelebb áll az empirikus kutatások hasonló listáihoz, mint a szak/pályaválasztás esetén alkalmazott DPR lista. A gyógypedagógia szakos hallgatók választásainak a sorrendje hasonlít a szakirodalmi listákhoz (lásd jelen tanulmányunkban), egy lényeges eltéréssel, a magyar gyógypedagógia szakos hallgatók a személyes fejlődést tartják a legfontosabbnak a diplomaszerzés indokaként (önmaga képzését), választásaik sorrendje a pályaválasztáshoz hasonlóan sok szempontból közel áll az önmegvalósítás központú nyugati modellhez.

A diplomaszerzéshez kapcsolódó kérdéseket főkomponens eljárással négy faktorba soroltuk: *elvárás és kapcsolatok*, *autonómia és jövedelem*, *könnyebb munkát találni*, és a *tudás elmélyítése* (KMO: 0,868, sign. ,000, magyarázott variancia

67,8%). A faktorokkal végzett ANOVA elemzés az apák iskolai végzettsége esetében minden faktor esetében szignifikáns hatást mutat, az anyák iskolai végzettsége és a középiskola típusa két faktor esetében szignifikáns hatású. A középiskola típusa az elvárások és kapcsolatok, valamint a tudás elmélyítése faktorok esetében szignifikáns. Az elvárások és a kapcsolatok faktort leginkább a nyelvi előkészítő gimnáziumokban végzettek tartják fontosnak, a technikai végzettségűek elutasítók a faktorról kapcsolatban – ez a ténylegesen érvényesíthető kapcsolati tőkére, és az ehhez kapcsolódó elvárások jelenlétére utal (a négy osztályos és a szerkezetváltó gimnáziumban, azaz a hat és nyolcosztályos gimnáziumokban végzettek is elfogadók, de kevésbé, mint a „nyelvi előkészítő” gimnáziumokban végzettek). A tudás elmélyítését a szerkezetváltó gimnáziumokból érkező hallgatók fogadják el, a többiek mérsékelt elutasítók a faktorról kapcsolatban. Az anyák iskolai végzettségének a hatása az „elvárások és kapcsolatok”, valamint a „könnyebb munkát találni” faktorok esetében szignifikáns, és a hatás lineáris, a magasabb anyai iskolai végzettség nagyobb elfogadással jár együtt. Az apák iskolai végzettsége minden faktor esetében szignifikáns hatású (5. táblázat).

5. táblázat: *A diplomaszerezés indítéka, az édesapa iskolai végzettsége szerint szerint (ANOVA elemzés, faktor szóró átlagok)*

		Legfeljebb 8 általános	Szaktudás-képző	Érettségi	Főiskola, egyetem	Sig.
Elvárás és kapcsolatok	Átlag	-,690	-,367	-,026	,378	,000
	N	21	44	100	128	
	Szórás	,845	,814	,961	,960	
Autonómia és jövedelem	Átlag	-,424	-,242	,172	,196	,001
	N	21	44	100	128	
	Szórás	1,167	1,169	1,083	,827	
Könnyebb munkát találni	Átlag	-,187	-,175	,014	,196	,038
	N	21	44	100	128	
	Szórás	1,310	,752	,999	,978	
Tudás elmélyítése	Átlag	-,691	,056	,061	-,030	,005
	N	21	44	100	128	
	Szórás	,980	,983	,995	1,017	

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Az apák iskolai végzettsége a „tudás elmélyítése” faktor kivételével lineáris hatású, a magasabb apai iskolai végzettség együttjár a kapcsolatok, az autonómia és a könnyebb elhelyezkedés elfogadásával, ami a hallgatók személyes tapasztalatával is összefügg, hisz saját társadalmi, családi környezetükben megtapasztalhatják a család magasabb státuszából származó előnyöket.

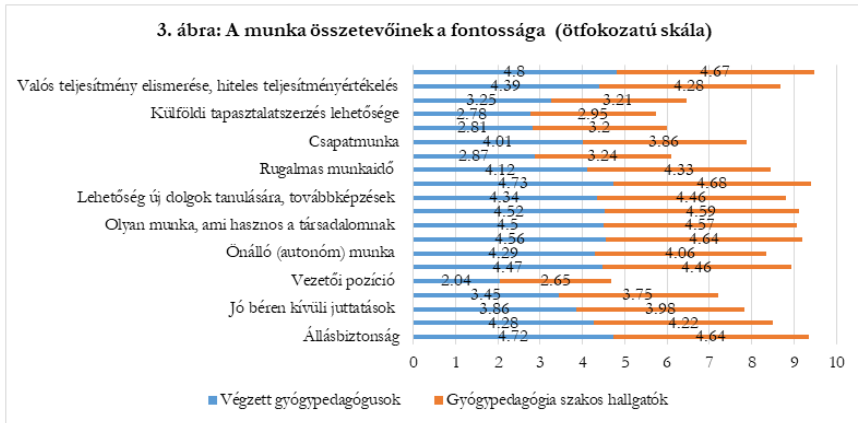
Más kutatások eredményei is alátámasztják, hogy a tudás elmélyítéséhez kapcsolódó elvárások társadalmi differenciáltságot mutatnak: a magasabb státuszú

családokból érkezők számára kevésbé elsődleges a formális egyetemi karrier, ezzel szemben az elsőgenerációs hallgatók számára a diploma és a formális tudásszerzés presztízse erősebb motivációként jelenik meg (Pusztai & Szigeti, 2021; Bocsi, Hajnalka, & Pusztai, 2022).

A többi vizsgált változó mindegyik (kivéve a nemet és a településtípust, ezek hatása nem szignifikáns) csak az „elvárások és kapcsolatok” faktor esetében mutat szignifikáns hatást. A családi minták esetében akkor, ha a szülők és a nagyszülők között is van hasonló végzettségű, a tagozat esetében a nappalisok elfogadóak, a levelezősök elutasítóak a faktorial, az állami finanszírozásúak mérsékelten elfogadóak, az önköltségesek elutasítóak. Ez azt is jelenti, hogy a családi minták, hatások (ebben a mintában leginkább az apa iskolai végzettsége révén) jelentősek, az eltérő élethelyzet és tapasztalatok a tagozatok között jelentős különbségeket generálnak. A levelező munkarendben tanuló hallgatók elsősorban munkavállalónak tartják magukat (Fónai & Csonka, 2023), így számukra kevésbé jelentős, hogy például az elvárások és a kapcsolatok miatt legyenek diplomások.

A jövőbeli munkához és álláshoz fűződő elvárások

Láttuk, hogy a pályaválasztáshoz és a diplomához kötődő elvárások között a szakirodalomban jelentős összefüggést feltételeznek, hasonlóan a munkához/álláshoz kapcsolódó elvárások esetében is. A DPR adatfelvétel során erre húsz ítemmel kérdezték rá, az aktív hallgatók és a frissdiplomások körében is (3. ábra).

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

A hallgatók és a pályakezdő gyógypedagógusok véleménye az egyes dolgok fontosságáról lényegesen eltér (közvetlen statisztikai összehasonlítást a különálló adatbázisok miatt nem tudtunk végezni). *Mindkét csoportnak* fontos a kellemes környezet, a teljesítmény elismerése, a rugalmas munkaidő, család és magánélet összehangolása, a fejlődés, hasznosság az altruizmus, és a magas kereset (a presztízs nem). A *hallgatók* fontosabbnak érzik a rugalmas munkaidőt, az új dolgok tanulását, a fejlődést, a társadalmi hasznosságot, a vezető pozíciót, a karriert, és a béren kívüli juttatásokat. A *frissdiplomások* a munkahelyi környezetet, a csapatmunkát, a teljesítmény elismerését, a munka és magánélet összhangját, és az állás biztonságát tartják fontosabbnak a munkájukban. A gyógypedagógia szakos hallgatók választásai a nemzetközi rangsorokhoz állnak közel, azonban ezen a területen is érvényesül a „biztonság kontra önmegvalósítás” kettőssége. Ez azt jelzi, hogy a gyógypedagógia, mint szakma motivációi és értékei eltérnek az aktív hallgatók (és diplomások) társadalomtörténeti és kulturális eredetű választásaitól, ami részben a tanár professziók motivációiból és értékválasztásaiból következhet.

Az álláshoz fontos jellemzőket főkomponens elemzéssel ugyancsak négy faktorba soroltuk: *fejlődés és hasznosság, státusz és presztízs, jövedelem és biztonság, kedvező munkafeltételek és elismerés* (KMO: 0,880, sign. ,000, magyarázott variancia 59,5%). A vizsgált magyarázó változók közül az ANOVA elemzés alapján leginkább a középiskola típusa és az apák iskolai végzettsége gyakorolt hatást az egyes faktorokra, az anyák esetében ilyen hatást nem találtunk, ami meglepő az anyáknak a pályaválasztásra és a felsőfokú tanulmányokra gyakorolt hatását illetően. A középiskola típusának a hatását a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat: *Az elhelyezkedés szempontjai, középiskola típusa szerint (ANOVA elemzés, faktor szóró átlagok)*

		Gimnázium 4 éves	Gimnázium 5 éves (nyelvi előkészítő)	6,8 osztályos gimnázium	Technikum, szakgimnázium	Sig.
Jövedelem és biztonság	Átlag	,017	,016	-,282	,139	,023
	N	406	150	107	135	
	Szórás	1,045	,986	1,004	,880	
Kedvező munkafeltételek és elismerés	Átlag	,099	-,189	,086	-,176	,006
	N	406	150	107	135	
	Szórás	,984	1,022	,891	1,064	

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

A középiskola típusa egy állás esetén a jövedelem és a biztonság esetében tendenciátlan hatást gyakorol, a „szerkezetváltó” gimnáziumokból érkezők ezt a faktort elutasítják – ez az egyébként is meglévő előnyeikkel függhet össze, továbbá egy állás esetén a „fejlődést és a hasznosságot” tartják fontosnak, ami közel áll a nyugat-európai pályakezdők értékrendjéhez (Meng, et al., 2002). E csoport kivételével azonban a

hatás lineáris, összefügg a hazai középiskolai struktúra tanulói kompozíciójával és az elérhető előnyökkel, másként fogalmazva, minél „kedvezőbb” státuszú iskolából érkezik valaki, annál kisebb jelentőséget tulajdonít a „biztonsággal” összefüggő értékeknek; ebbe a kontextusba a „szerkezetváltó” gimnáziumokból érkező hallgatók választása is beilleszthető. A „kedvező munkafeltételek” kevésbé vonzzák a hallgatókat egy majdani állás esetén, legkevésbé a technikumban végzeteket. Az apák iskolai végzettsége csaknem minden esetben lineáris hatású (7. táblázat).

7. táblázat: *Az elhelyezkedés szempontjai, az apa iskolai végzettsége szerint (ANOVA elemzés, faktor szkór átlagok)*

		Legfeljebb 8 általános	Szaktanulmány-képző	Érettségi	Főiskola, egyetem	Sig.
Fejlődés és hasznosság	Átlag	-,652	,031	,031	,002	,015
	N	28	231	281	249	
	Szórás	1,474	,895	,958	1,063	
Státusz és presztízs	Átlag	-,642	,070	-,004	,037	,004
	N	28	231	281	249	
	Szórás	1,002	,986	1,013	,977	
Jövedelem és biztonság	Átlag	,235	,142	-,030	-,138	,024
	N	28	231	281	249	
	Szórás	1,547	,925	,991	1,023	

Forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023, saját szerkesztés

Az alacsonyabb iskolai végzettségű apákkal bíró hallgatók számára leginkább a „jövedelem és a biztonság” a vonzó egy majdani állás esetében, ezzel szemben a fejlődésnek és a státusznak kisebb jelentőséget tulajdonítanak, szemben a magasabb végzettségű apák gyerekeivel. Ezek a választások azt is mutatják, hogy a materiális tényezők inkább vonzzák az alacsonyabb státuszú családokból származó hallgatókat egy állás esetében, a nem materiális tényezők pedig valamelyest nagyobb hatást gyakorolnak a magasabb státuszú családokból érkező hallgatók anticipációira. Az Eurostudent és Eurograduate összehasonlító vizsgálatok alapján ez a pragmatikus, biztonság- és jövedelemközpontú mintázat tipikusan közép-európai hallgatói jellegzetesség, amely élesen eltér a nyugat-európai hallgatók önmegvalósítás-orientált motivációs szerkezetétől (Meng, et al., 2020; Hauschildt et al., 2021;). Más kontextusban, a nyugat-európai hallgatókra inkább jellemző választások (pl. a fejlődés és hasznosság) a magasabb családi-társadalmi státuszú hallgatókra jellemző, míg a közép-európai hallgatókra jobban jellemző jövő elvárások (jövedelem, biztonság) inkább az alacsonyabb státuszú családokból érkező hallgatókra jellemző.

Összegzés

Tanulmányunk a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi hátterének és pályaválasztási motivációinak vizsgálatára vállalkozott a 2023-as DPR-adatfelvétel másodelemzésére építve. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy milyen mintázatok jellemzik e hallgatói csoport társadalmi beágyazottságát, valamint hogyan értelmezhetők ezek a pályaválasztási döntések és a diplomaszerezési attitűdök összefüggésében. A téma jelentőségét az adja, hogy a gyógypedagógus-professzió társadalmi rekrutációja szorosan összekapcsolódik az inkluzív oktatás fenntarthatóságával, amely kérdés mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban kiemelt figyelmet kap (Balázs & Bass, 2005). Eredményeink összegzésében a szakirodalmi és kutatási előzményekre és kutatási kérdéseinkre reflektálunk.

Az eredmények rámutattak, hogy a szak hallgatói körében a női dominancia rendkívül erős: a hallgatók közel teljes egészében nők, ami nemcsak a pedagógusképzés egészéhez képest aránytalan, hanem hosszabb távon a professzió utánpótlásának nemi kiegyensúlyozatlanságára is felhívja a figyelmet (Balázs & Bass, 2005; DPR, 2023). A társadalmi háttér elemzése középosztályi mintázatokat tett láthatóvá: különösen az anyai iskolai végzettség játszik meghatározó szerepet abban, hogy a hallgatók elérhetőnek és választandónak lássák ezt a pályát (Fónai & Szabó, 2024b). Ez összhangban áll más pedagóguspálya-vizsgálatokkal, amelyek a szülői erőforrások meghatározó hatását mutatták ki (Lannert, 2021).

A *pályaválasztást* illetően a gyógypedagógia szakos hallgatók motívumainak a mintázata megfelel a tanár szakok pályaválasztási motívumainak, ami lényeges eltéréseket mutat más szakok hallgatóinak a pályaválasztási motívumaihoz képest (ez nem csak magyar sajátosság), a választásra sok szempontból a korai választás és elköteleződés és a társadalmi hasznosság kiemelkedő szerepe a jellemző. Ugyanakkor érvényesülnek a sajátos társadalomtörténeti minták is, a pragmatikus tényezők is nagy szerepet játszottak a döntésben, pl. keresett szak, a diploma szükséges a munkájához. A szakválasztás kapcsán létrehozott faktorok leginkább a pragmatikus választás jellegzetességeihez állnak közel, ezt azonban a szakválasztást mérő skála kérdései is alakították. A faktorok esetében a középiskola típusa és az anyák iskolai végzettsége mutatott leginkább szignifikáns hatást, ez részben összefügg a család státuszával (a középiskola típusa a magyar iskolarendszerben szelekciós hatású), részben az anyák szerepével a pályaválasztási döntésekben. Az anyák hatása a nők férfiakénál magasabb iskolai végzettségével is összefügghet. A pályaválasztás motívációiban kettős logika rajzolódott ki: a hallgatók egyszerre azonosulnak a segítő hivatás intrinzik értékeivel és támaszkodnak a munkaerőpiaci biztonságot kínáló pragmatikus érvekre. Ez a kettősség más hazai kutatásokban is megjelenik, ahol a szakmai elhivatottság és a társadalmi mobilitásra irányuló törekvés egyidejűsége figyelhető meg (Paksi et al., 2015a; Pető & Hegedűs, 2021). Nemzetközi összehasonlításban a szakirodalom alapján gyakran feltételezik, hogy Közép-Európában

inkább a biztonság- és piacorientált motivációk dominálnak, míg Nyugat-Európában az önmegvalósítás-orientált logika erősebb (Meng et al., 2020). A gyógypedagógus hallgatók körében kirajzolódó kettősség mindazonáltal jól mutatja a professzió stabilitásának és sebezhetőségének sajátos együttesét (Haase, 2011; Sekhar et al., 2013).

A *diplomaszerzési motivációk* (miért akar diplomát) esetében a hallgatók választásai közel állnak a szakirodalomban vázolt rangsorokhoz (az elsődleges és a másodlagos motivációk sorrendjéhez), ettől a személyes fejlődésnek (önmegvalósításnak) tulajdonított fontosság tér el leginkább, ez hasonló a tanár szakosok választásaihoz, ami egy általánosabb pályakép hatással, a (szakmai) kulturális minták érvényesülésével magyarázható. A kialakított főkomponensek tartalmilag közel állnak a diplomához fűződő elvárások és motivációk jellegzetességeihez. A létrejött faktorok leginkább az apák iskolai végzettségével mutatnak szignifikáns összefüggést, továbbá a középiskola típusával, és az anyák iskolai végzettségével. Az eredmények azt mutatják, hogy a magasabb társadalmi státuszú családokból érkező hallgatók számára a diploma előnyt és társadalmi kapcsolatokat jelent, melynek megszerzéséhez társadalmi elvárásokat rendelnek. A tudás elmélyítése faktor „viselkedése” érdekes, hisz az apák iskolai végzettségének a hatása nem lineáris, épp a magasabb iskolai végzettségű apák gyerekei számára kevésbé fontos, ezt a jelenséget más kutatások is detektálták (Bocsi, Fényes & Pusztai, 2022), miközben a magas társadalmi státuszú családok „középisikolájából”, a szerkezetváltó gimnáziumokból érkezők számára a tudás elmélyítése fontos. Ez azt jelenti, hogy a középiskola (típusa) önálló hatással bír a diákok preferenciáira, például a diplomához kötődő elvárásaira.

Ahogy arra rámutattunk, a gyógypedagógia szakos hallgatók választásai a *munkához, álláshoz kapcsolódóan* a nemzetközi rangsorokhoz állnak közel, azonban ezen a területen is érvényesül a „biztonság kontra önmegvalósítás” kettőssége. Ez részben azzal is összefügg, hogy a diplomához fűződő elvárások és a munkához, konkrét álláshoz fűződő elvárások között számos hasonlóság van. Az eredmények egyúttal azt is jelzik, hogy a gyógypedagógia, mint szakma motivációi és értékei (természetesen) eltérnek a más szakon tanuló, így a végzés után más szakmát folytató aktív hallgatók (és diplomások) társadalomtörténeti és kulturális eredetű választásaitól, ami részben a tanár professziók motivációiból és értékviseléséből következhet. A diplomaszerzés választásaihoz hasonlóan, a munkához/álláshoz fűződő elvárások alapján kialakított faktorok az apák iskolai végzettségével és a középiskola típusával mutatnak szignifikáns összefüggést. Az apák iskolai végzettségének hatása azt mutatja, hogy az alacsonyabb apai iskolai végzettség a „biztonsággal” összefüggő preferenciákkal jár együtt, míg a magasabb apai iskolai végzettség a nem materiális tényezők hatását erősíti, ezt (szemben a diplomához fűződő elvárásokkal) a középiskola típusa is megerősíti, hisz a szerkezetváltó gimnáziumokból érkező hallgatók választásaiban is kisebb szerepet játszik a „biztonság”, és fontosabb számukra a „fejlődés és a hasznosság”.

Újdonságként azonosítható, hogy a szülői háttér egyes dimenziói – különösen az apák iskolai végzettsége – a korábbi vizsgálatokhoz képest sokkal erősebben befolyásolják a diplomaszerezési motivációkat és a munkahelyi elvárások struktúráját. Ez arra utal, hogy a társadalmi státusz nemcsak a felsőoktatásba való belépést, hanem a jövőbeli szakmai életpálya elképzeléseit is alakítja (Fónai & Szabó, 2024b). Ilyen típusú összefüggéseket a hazai gyógypedagógus-hallgatókról szóló korábbi vizsgálatok eddig nem tettek egyértelműen láthatóvá.

A vizsgálat korlátját jelenti, hogy a 2016 utáni adatvédelmi szabályozások és a DPR-adatbázis szerkezeti átalakítása miatt a szakok közötti sokváltozós összehasonlítás lehetősége beszűkült. Mindazonáltal az elemzett adatbázis országos reprezentativitása lehetővé tette olyan következtetések levonását, amelyek hozzájárulnak a gyógypedagógus-professzió társadalmi beágyazottságának pontosabb megértéséhez.

Összességében eredményeink hozzájárulnak a gyógypedagógus-professzió társadalmi rekrutációjáról és pályán maradásáról szóló tudományos diskurzushoz, és iránymutatással szolgálhatnak a képzési programok fejlesztéséhez, valamint a szakmapolitikai döntések megalapozásához. A hivatás iránti intrinzik elköteleződés a professzió egyik legfontosabb stabilizáló tényezője, ugyanakkor a presztízs- és jövedelmi pozíciók tartós gyengesége jelentős kockázatot hordoz a pályán maradás szempontjából. Más pedagóguspálya-vizsgálatok tapasztalataival összhangban (Billingsley, 2004; Lannert, 2021; Saiyam et al., 2024) megállapítható, hogy a gyógypedagógus-professzió fenntarthatósága csak akkor biztosítható, ha a képzési és szakmapolitikai beavatkozások egyszerre támogatják a hallgatói motiváció intrinzik dimenzióinak megerősítését és a pályán maradást biztosító strukturális feltételek javítását.

Felhasznált irodalom

- Bajusz, K. (2019). A második esély problematikája az oktatási rendszerben. *Szociális Szemle*, 12(1–2), 50–57.
- Balázs, J., & Bass, L. (2005). Gyógypedagógus pályatükör: gyógypedagógusok pályautója és társadalmi helyzete. *Szociális Munka*, 17(1–4), 3–17.
- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press.
- Berács, J., Hrubos, I., & Temesi, J. (Eds.). (2011). *Hungarian higher education 2010*. Corvinus University of Budapest.
- Billingsley, B. S. (2004). Special education teacher retention and attrition: A critical analysis of the research literature. *The Journal of Special Education*, 38(1), 39–55. <https://doi.org/10.1177/00224669040380010401>
- Bocsi, V., Hajnalka, F., & Pusztai, G. (2022). First-generation students at universities from the aspect of achievement, motivation and integration. *Revija za sociologiju*, 52(1), 61–85. <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.3>

- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Collins, R. (1979). *The credential society: An historical sociology of education and stratification*. Columbia University Press.
- Csapó, B., Molnár, Gy., & Kinyó, L. (2008). A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, 18(9–10), 3–13.
- De Vos, A., & Van der Heijden, B. (Eds.). (2015). *Handbook of research on sustainable careers*. Edward Elgar.
- Engler, Á. (2013). Tanulási döntések és tanulási motívumok regionális vizsgálatok alapján. *Educatio*, 22(1), 81–116.
- Fábri, Gy., & Roberts, É. (2004). Motivációk a továbbtanulásban. In Gy. Fábri & É. Roberts (Eds.), *Egyetemek a mérlegen* (pp. 40–51). Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht. és Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda.
- Fónai, M., & Csonka, É. (2023). A végzett pedagógusok diplomás pályakövetése. *Educatio*, 32(1), 85–106.
- Fónai, M., & Szabó, D. (2024a). Gyógypedagógia szakos hallgatók és pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttere, pályaelképzelései és a pályakezdés jellegzetességei I. *Esély*, 35(4), 21–36.
- Fónai, M., & Szabó, D. (2024b). Gyógypedagógia szakos hallgatók és pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttere, pályaelképzelései és a pályakezdés jellegzetességei II. *Esély*, 35(4), 37–57.
- Fónai, M., & Szabó, D. (2025). Pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttere és a pályakezdés jellegzetességei. In V. Bocsi & K. Kovács-Nagy (Eds.), *Országos Neveléstudományi Konferencia 2024. Oktatás és nevelés a társadalmi jóllét szolgálatában: A nevelés és az oktatás kihívásai a válságok korában* (Megjelenés alatt).
- Garai, O., Horváth, T., Kiss, L., Szép, L., & Veroszta, Zs. (2010). *Diplomás pályakövetés I*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Haase, H. (2011). Career choice motivations of university students. *International Journal of Business Administration*, 2(1), 2–13. <https://doi.org/10.5430/ijba.v2n1p2>
- Hauschildt, K., Gwosć, C., Schirmer, H., & Wartenbergh-Cras, F. (2021). *Social and economic conditions of student life in Europe: EUROSTUDENT VII synopsis of indicators 2018–2021*. Publications Office of the European Union.
- Hauschildt, K., Gwosć, C., Schirmer, H., Mandl, S., & Menz, C. (2024). *Social and economic conditions of student life in Europe: EUROSTUDENT VIII synopsis of indicators 2021–2024*. Publications Office of the European Union.
- Hegedűs, R. (2015). Gyógypedagógusok: honnan indulunk, hová tartunk?

- Különleges Bánásmód*, 1(1), 25–40.
- Hegedűsné, D. D. (2023). A pedagógusok és logopédusok pályamotivációja. In T. Egri (Ed.), *Tanulmánykötet a XIV. Országos Tani-Tani Konferenciáról* (pp. 93–100). Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments* (3rd ed.). Psychological Assessment Resources.
- Hrubos, I. (2006). *Az egyetem funkcióváltozásai a 21. század elején*. Új Mandátum.
- Hrubos, I. (2012). *A felsőoktatás társadalmi-gazdasági beágyazottsága*. Új Mandátum.
- Kleinlein, E., & Jovanović Milanović, O. (2024). Reflecting on teacher identities in inclusive and intersectional perspectives. In *European Conference on Educational Research Proceedings*. <https://www.conftool.com/ecer2024/index.php>
- Kun, A. (2018). Intézményválasztás, szakválasztás, szervezeti kultúra a felsőoktatásban. In D. A. Tóth (Ed.), *Az oktatás gazdagsága* (pp. 107–119). CHERD–H.
- Lannert, J. (2021). *Zárótanulmány az emberierőforrás-szűkösségekről a magyar közoktatásban*. T-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Kft.
- Meng, C., Wessling, K., Mühleck, K., & Unger, M. (2020). *EUROGRADUATE pilot survey: Design and implementation of a pilot European graduate survey*. European Union, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture.
- Molnár, É. (2014). A kapunyitási pánik jelenségének vizsgálata a debreceni egyetemisták körében. *Metszetek*, 3(1), 358–371.
- OECD. (2024). *Education at a glance 2024: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c00cad36-en>
- Paksi, B., Veroszta, Zs., Schmidt, A., Magi, A., Vörös, A., & Felvinczi, K. (2015a). *Pedagógus – pálya – motiváció: Kutatási tapasztalatok a pályamotiváció és a lelki egészség vizsgálata alapján* (Vols. I–II). Oktatási Hivatal.
- Paksi, B., Schmidt, A., Magi, A., Eisinger, A., & Felvinczi, K. (2015b). Gyakorló pedagógusok pályamotivációi. *Educatio*, 24(1), 163–182.
- Parsons, F. (1909). *Choosing a vocation*. Gay & Hancock.
- Pető, I., & Hegedűs, R. (2021). Egy vidéki pedagógiai kar hallgatóinak szakválasztása. *Szociálpedagógia*, 17, 5–16.
- Pusztai, G., & Szigeti, F. (Eds.). (2021). *Lemorzsolódási kockázatok és erőforrások a felsőoktatásban* (Oktatáskutatók Könyvtára 12). CHERD.
- Saiyam, Y. S., Sahu, M., Koshale, S., Sontake, P., Thakur, N., & Sharma, H. (2024). The future of special education in India: Challenges, opportunities and innovation. *International Journal of Social Impact*, 9(1), 56–64.
- Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42–70). John Wiley & Sons.

- Sekhar, C., Patwardhan, M., & Singh, R. K. (2013). A literature review on motivation. *Global Business Perspectives*, 1(3), 471–487. <https://doi.org/10.1007/s40196-013-0028-1>
- Spence, M. (1973). Job market signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355–374. <https://doi.org/10.2307/1882010>
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282–298. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1)
- Székely, L., & Szabó, A. (Eds.). (2017). *Magyar Ifjúság 2016*. Új Nemzedék Központ.
- Tóthné, A. A., & Konczos, Zs. (2023). Pályatükör: fiatal logopédusok társadalmi presztízse, elégedettsége. *Közösségi Kapcsolódások*, 2023(1), 204–213.
- Veroszta, Zs. (2014). Hallgatók jövedelmi motivációi és várakozásai. *Felsőoktatási Műhely*, 8(1), 101–116.
- Veroszta, Zs. (2015). Pályakép és szelekció a pedagóguspálya választásában. *Educatio*, 14(1), 47–62.